

BOLALARNING MAKTABGA O‘TISH JARAYONIDA OILA VA PEDAGOG HAMKORLIGINI TASHKIL ETISHNING XALQARO MODELLARI

N.J.Abdusamatova

NamDPI dotsenti.

M.F.Toshpolatova

NamDPI 2-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23186095>

Maktabgacha ta’limdan boshlang‘ich ta’limga o‘tish bola hayotidagi muhim ta’limiy va ijtimoiy bosqichlardan biridir. Mazkur davrda bolaning yangi ta’lim muhitiga moslashishi, o‘quv faoliyatiga ijobiy munosabatining shakllanishi, tengdoshlari va pedagoglar bilan samarali muloqotga kirishishi hamda mustaqil faoliyat ko‘nikmalarining rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli maktabga tayyorgarlik faqat maktabgacha ta’lim tashkilotida amalga oshiriladigan pedagogik faoliyat bilan chegaralanmay, oiladagi rivojlantiruvchi muhit va boshlang‘ich ta’lim bilan uzviy aloqani ham qamrab olishi lozim [1; 2].

Maktabga tayyorgarlikning zamonaviy mazmuni bolaning faqat harf va raqamlarni bilishi yoki ma’lum hajmdagi bilimlarni egallashi bilan belgilanmaydi. Bola yangi ta’limiy vaziyatda topshiriqni tinglashi, ko‘rsatmani eslab qolishi, diqqatini boshqara olishi, faoliyat qoidalariga rioya qilishi, vaziyat o‘zgarganda moslasha olishi va o‘z xatti-harakatini tartibga sola olishi ham zarur. Shu nuqtayi nazardan, maktabga o‘tish jarayonida neyrokognitiv tayyorgarlikni qo‘llab-quvvatlash masalasi alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston sharoitida maktabgacha ta’lim va tarbiyaning mazmunini takomillashtirish, bolaning har tomonlama rivojlanishi hamda ta’limning keyingi bosqichiga tayyorligini ta’minlash muhim vazifalardan biri sifatida belgilanadi [1; 2]. Maktabgacha pedagogika bo‘yicha tadqiqotlarda ham bolaning rivojlanishida oila va ta’lim tashkilotining o‘zaro hamkorligi muhim pedagogik omil sifatida qaraladi [3; 5].

Zamonaviy yondashuvlarda maktabga tayyorgarlik bolaning tayyor bilim va ko‘nikmalari bilan bir qatorda uning bilish jarayonlarini boshqarish va o‘quv vaziyatiga moslashtirish qobiliyati bilan ham izohlanadi. Shu ma’noda neyrokognitiv tayyorgarlik bolaning yangi ta’limiy vaziyatda diqqatini boshqarishi, ma’lumotni vaqtincha saqlashi va undan foydalanishi, o‘z impulslarini nazorat qilishi, vaziyat o‘zgarganda faoliyat usulini almashtirishi hamda o‘z harakatlarini muvofiqlashtira olishiga tayyorligini ifodalaydi.

Neyrokognitiv tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismlariga ishchi xotira, diqqatni boshqarish, tormozlovchi nazorat, kognitiv moslashuvchanlik va o‘zini boshqarish kiradi. Ushbu jarayonlar bolaning topshiriqni tinglashi, ko‘rsatmani eslab qolishi, faoliyatni maqsadga muvofiq tashkil etishi va qoidaga rioya qilishida namoyon bo‘ladi.

Masalan, pedagog “avval rasmlarni guruhla, keyin sanab chiq va natijani ayt” degan topshiriq berganida bola bir nechta harakatni xotirada saqlashi va ularni belgilangan ketma-ketlikda bajarishi kerak. Bu holatda ishchi xotira va diqqatni boshqarish muhim rol o‘ynaydi.

Diqqatni boshqarish bolaning kerakli axborotga e’tibor qaratishi, chalg‘ituvchi ta’sirlarga qaramay faoliyatni davom ettirishi va topshiriqni yakunlashida namoyon bo‘ladi. Tormozlovchi nazorat esa impulsiv harakatni to‘xtata olish, navbat kutish, o‘yin qoidasiga rioya qilish va vaziyat talabiga mos javobni tanlash imkonini beradi.

Kognitiv moslashuvchanlik bolaning yangi qoida yoki shart paydo bo’lganda avvalgi harakat usulini o’zgartira olishi bilan bog’liq. Masalan, dastlab predmetlarni rangiga ko’ra guruhlagan bola keyinchalik ayni predmetlarni shakliga ko’ra guruhlash talab etilganda yangi qoidaga moslasha olishi kerak.

Bu ko’nikmalarni rivojlantirish faqat MTTdagi maxsus mashg’ulotlar bilan cheklanmasligi kerak. Ular bolaning kundalik faoliyatida ham shakllanadi. Shu sababli oila va pedagog hamkorligining zamonaviy modeli neyrokognitiv rivojlanishni qo’llab-quvvatlash uchun tabiiy pedagogik vaziyatlardan foydalanishni nazarda tutishi lozim.

Masalan, ota-ona bolaga ikki-uch bosqichli kundalik vazifalar berishi, hikoya o’qigandan keyin voqealar ketma-ketligini so’rashi, stol o’yinlarida navbat kutishni mashq qildirish, “Nima o’zgardi?”, “Ortiqchasini top”, “Boshqacha yo’l bilan bajar” kabi o’yinlardan foydalanishi mumkin.

Bunda ota-onaga “bola bilan ko’proq shug’ullanish” kabi umumiy tavsiyalar emas, balki kundalik hayotga singdirilishi mumkin bo’lgan aniq faoliyatlar tavsiya qilinishi maqsadga muvofiq. Natijada oiladagi oddiy muloqot, o’yin va maishiy faoliyat ham bolaning maktabga neyrokognitiv tayyorgarligini qo’llab-quvvatlovchi rivojlantiruvchi muhitga aylanadi.

Neyrokognitiv tayyorgarlikni rivojlantirishda o’yin faoliyati alohida ahamiyatga ega. Qoidali o’yinlar bolaning navbat kutishi va impulslarini nazorat qilishiga; o’zgaruvchan qoidali o’yinlar kognitiv moslashuvchanligiga; ketma-ketlikka asoslangan o’yinlar ishchi xotirasiga; hikoya va rolli o’yinlar esa diqqat, til va o’zini boshqarish jarayonlariga yordam beradi.

Shu jihatdan neyrokognitiv tayyorgarlikni “maxsus miya mashqlari” bilan cheklash to’g’ri emas. Uni o’yin, muloqot, harakat, ijodiy topshiriq, muammoli vaziyat va kundalik faoliyat bilan integratsiyalash maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiiyroq pedagogik yondashuvni ta’minlaydi.

Neyrokognitiv tayyorgarlikni kuzatishda bolaning faqat to’g’ri javob berishi emas, balki topshiriqni qanday bajarayotgani ham muhim. Pedagog bolaning ko’rsatmani necha bosqichda bajara olishi, chalg’igandan keyin faoliyatga qayta olishi, qoida o’zgarganda moslashishi, o’z xatosini sezishi va uni tuzatishga harakat qilishini kuzatishi mumkin.

Demak, maktabga tayyorgarlikda “bola nimani biladi?” degan savol bilan bir qatorda “bola o’z bilim va faoliyatini qanday boshqaradi?” degan savol ham muhimdir. Bu esa oila va pedagog hamkorligining mazmunini kognitiv rivojlanishdan neyrokognitiv va metakognitiv tayyorgarlikni qo’llab-quvvatlashgacha kengaytiradi.

Xalqaro modellarni O’zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga tatbiq etishda ularni mexanik tarzda ko’chirish emas, balki milliy pedagogik sharoitga moslashtirish muhimdir. Chunki oilalarning ijtimoiy sharoiti, ta’limga munosabati, bo’sh vaqt imkoniyatlari, pedagoglar bilan muloqot shakllari va raqamli vositalardan foydalanish darajasi turlicha bo’lishi mumkin.

Shu jihatdan O’zbekiston sharoitida oila va pedagog hamkorligini “ma’lumot berish → maslahatlashuv → qo’shma faoliyat → maktabga tayyorgarlikni birgalikda qo’llab-quvvatlash” izchilligida tashkil etish mumkin.

Mazkur yondashuvda har bir keyingi bosqich avvalgisini inkor etmaydi, balki uni rivojlantiradi. Dastlab ota-onaga bolaning rivojlanishi haqida ma’lumot beriladi. Keyin bolaning individual xususiyatlariga mos tavsiyalar beriladi. Keyingi bosqichda ota-ona va pedagog qo’shma rivojlantiruvchi faoliyatlarni tashkil etadi. Yakuniy bosqichda esa bolaning maktabga o’tishiga tayyorgarlik jarayoni bo’yicha umumiy yondashuv shakllantiriladi.

28.09.2026

Ushbu modelda neyrokognitiv tayyorgarlik ham hamkorlikning alohida yo‘nalishi sifatida emas, balki barcha faoliyatlarga singdirilgan komponent sifatida qaraladi. Masalan, kitob o‘qish orqali diqqat va xotira, qoidali o‘yin orqali tormozlovchi nazorat, muammoli topshiriqlar orqali kognitiv moslashuvchanlik, mustaqil kundalik vazifalar orqali o‘zini boshqarish qo‘llab-quvvatlanadi.

Oila va MTT hamkorligi maktabga o‘tish jarayonining faqat bir qismini tashkil etadi. Bolaning yangi ta’lim muhitiga moslashishi uchun MTT va boshlang‘ich maktab pedagoglari o‘rtasidagi hamkorlik ham muhimdir.

Bu jarayonda maktabgacha ta’lim pedagogi bolaning rivojlanish xususiyatlari, qiziqishlari, mustaqillik darajasi, muloqot ko‘nikmalari va ta’limiy ehtiyojlari haqida umumiy ma’lumotlarni maktab pedagoglari bilan muhokama qilishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi esa bolalarning maktab muhitiga oldindan moslashishiga yordam beruvchi tanishtiruv mashg‘ulotlari, maktabga tashriflar va qo‘shma tadbirlarni tashkil etishi mumkin.

Bunda bolaning neyrokognitiv tayyorgarligi ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Masalan, bola o‘qituvchining ko‘rsatmasini tinglay olishi, topshiriq shartini saqlashi, bir faoliyatdan ikkinchisiga o‘ta olishi va o‘z xatti-harakatini nazorat qilishi maktab muhitiga moslashishning muhim ko‘rsatkichlari sifatida kuzatilishi mumkin.

“Maktab bilan tanishuv kuni”, “Men maktabga boraman”, “Maktabdagi bir kun”, “Kitob bilan do‘stlashamiz” kabi tadbirlar orqali bola maktab binosi, o‘qituvchi, sinf xonasi, dars jarayoni va maktabdagi kundalik tartib haqida dastlabki tasavvurga ega bo‘ladi.

Shu tariqa maktabga o‘tish jarayoni bir martalik tadbir emas, balki MTT–oila–maktab o‘rtasidagi izchil pedagogik hamkorlik asosida tashkil etiladigan uzviy jarayonga aylanadi.

Xalqaro tajriba maktabga o‘tish jarayonida oila va pedagog hamkorligini bir tomonlama axborot berishdan faol pedagogik sheriklikka tomon rivojlantirish tendensiyasi mavjudligini ko‘rsatadi. Axborotga asoslangan, konsultativ, faol ishtirok va hamkorlikda qaror qabul qilish modellari mazkur jarayonning turli darajalarini ifodalaydi.

Maktabga tayyorgarlikning zamonaviy mazmunida neyrokognitiv tayyorgarlikning o‘rni ham ortib bormoqda. Ishchi xotira, diqqatni boshqarish, tormozlovchi nazorat, kognitiv moslashuvchanlik va o‘zini boshqarish bolaning yangi ta’limiy vaziyatga moslashishida muhim funksional asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishni faqat MTTdagi maxsus faoliyat bilan cheklamasdan, oiladagi kundalik muloqot, o‘yin, kitob o‘qish, ijodiy va maishiy faoliyat bilan bog‘lash maqsadga muvofiq.

O‘zbekiston sharoitida xalqaro tajribani milliy pedagogik muhitga moslashtirish orqali “ma’lumot berish – maslahatlashuv – qo‘shma faoliyat – neyrokognitiv rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash – MTT–oila–maktab hamkorligi – pedagogik kuzatuv” izchilligiga asoslangan modelni qo‘llash mumkin.

Bunday yondashuv ota-onani ta’lim jarayonining tashqi kuzatuvchisi sifatida emas, balki bolaning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi faol hamkor sifatida ko‘rishga imkon beradi. Eng muhimi, MTTdagi pedagogik faoliyat, oiladagi kundalik rivojlantiruvchi muhit va maktabdagi dastlabki ta’lim tajribasi o‘zaro uzviy bog‘langan holda tashkil etiladi. Natijada bolaning maktabga o‘tishi nafaqat akademik, balki kognitiv, neyrokognitiv, kommunikativ va ijtimoiy-emotsional jihatdan ham kompleks qo‘llab-quvvatlanadi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida: O‘RQ-595-son Qonun. – 2019-yil 16-dekabr.

28.09.2026

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida: 802-son qaror. – 2020-yil 22-dekabr.
3. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2013. – 288 b.
4. Qodirova F.R., Qodirova Sh.R., Toshpo‘latova Sh.Q. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent, 2019.
5. Salayeva M.S., Shomuratova S.Q., Urazova N.G., Ro‘zmetova M.O. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligi. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 198 b.
6. Babayeva D., Erkinova M., Xolmatova O. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va otanalar hamkorligining asosiy shakllari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2026. – 4-jild, 1-son.
7. Jumanova F., Muxamatova G. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlikni tizimli boshqarishning ilmiy-pedagogik asoslari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025.